

ФОРМУВАННЯ ПРІОРИТЕТІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В ПОСТТРАНЗИТИВНИХ ЕКОНОМІКАХ

АДАМАНОВА З. О.

доктор економічних наук

Сімферополь

Вступ. Аналізуючи економічні проблеми XXI століття, світ зіткнувся з низкою питань, до вирішення й реалізації яких він не був, і ще й досі не є підготовленим. Серед цих нових проблем найважливіше місце посідають проблеми виживання, трансформації, безпеки розвитку. Вони пов'язані в першу чергу з проблемами формування пріоритетів соціально-економічного розвитку, що принципово детерміноване кризовим циклом соціальної активності економічної та правової свідомості. Дослідження існуючих проблем у нашій державі приводить до джерел його становлення як країни з ринковою економікою, що висуває автентичні проблеми у створенні пріоритетів соціально-економічного розвитку. Трансформація командно-адміністративної економіки торкнулася всієї системи господарювання й призвела до незворотних наслідків. Дане дослідження потребує у визначенні особливостей сучасного становлення пріоритетів соціально-економічної політики. Неоднозначність суджень про стан національної економіки і факторів, що призвели до посилення кризових процесів у формуванні пріоритетів соціально-економічного розвитку, підлягає подальшому вивченню й виявленню причинно-наслідкових зв'язків.

Аналіз публікацій. Дослідження проявів і тенденцій глобалізації інтересів у формуванні пріоритетів соціально-економічного розвитку значно активізувалось у вітчизняній економічній думці. Окремими вченими робляться спроби системної оцінки політичних, економічних, соціальних, екологічних та інфраструктурних передумов і складових глобалізації у формуванні соціально-економічного розвитку, серед них Антонюк Л. Л., Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г., Пахомов Ю. М., Поручник А. М., Рогач О. І, Савчук В. С.

Постановка завдання. Розгляд питання розвитку нашої держави, з точки зору ідеології ринкових відносин, дозволить визначити ступінь розвитку основних економічних процесів, їх вплив на практичну діяльність суб'єктів господарювання та на практичне формування соціально-економічної політики. Крім того, це дозволить виявити певну тенденцію у їх розвитку й визначити особливості української трансформації на пострадянському просторі. Наукові дослідження, які зазначені вище, здійснюються вже протягом досить тривалого проміжку часу, що дозволяє прийти до певних висновків та узагальнень. Практична значимість даного дослідження пов'язана з його роллю в стратегічній політиці формування пріоритетів соціально-економічного розвитку держави. Державні програми спрямовані на подолання кризи у формуванні пріоритетів соціально-

економічного розвитку шляхом вивчення основних причин, що призвели до неї, упровадження відповідних антикризових заходів, розроблених з урахуванням сучасного становища. Виникає потреба у встановленні взаємозв'язку між ретроспективними та прогностичними станами національної економіки, факторів, що стримують економічний розвиток і гальмують формування пріоритетів соціально-економічної політики. Виникає потреба також у визначенні ідеології становлення нашої держави з точки зору ринкових трансформацій і формуванні єдиної термінології, що дозволяє позначити неоднозначність процесів, що протікають.

Результати дослідження. Теоретичну основу дослідження склали фундаментальні положення економічної теорії і системного підходу у філософії, роботи вчених у даній сфері. З переходом до ринкової економіки існуючий режим показав повну нездатність швидко реагувати на зміни, що відбуваються, і адаптуватися до нових умов господарювання, що у свою чергу призвело до затяжної кризи, наслідки якої відчуваються дотепер. Поняття «криза» було відсутнє як таке через державну підтримку, що виражалася на всіх необхідних рівнях.

Економіка України, як і економіка будь-якої держави, знаходиться в трансформаційному режимі. Перш ніж розглянути відмінні риси української трансформації необхідно дати визначення даному поняттю. Поняття «трансформація» досить часто вживається для позначення тих процесів, що сьогодні відбуваються в колишніх соціалістичних країнах. Найчастіше можна зустріти, що стан сучасної економіки називають перехідним. Таке поняття «трансформація» і «перехід» є відмінними. Поняття «перехідний» передбачає, що існує прямиий шлях від якогось одного стану до якоїсь певної стадії, наприклад, від централізованої планової економіки до ринкової економіки. Поняття переходу передбачає чіткий кінцевий пункт економічного розвитку, наприклад вільну ринкову економіку. Теорія переходу визначає мету змін і визначає, коли ця мета досягнута. Перехід має обмежені часові й просторові рамки тому, що рано чи пізно він повинен закінчитися, незалежно від результату. Цей статичний спосіб бачення не застосовують у трансформаційному підході, що розглядає різноманітні економічні, політичні, соціокультурні зміни. Результат цих трансформацій відкритий і не задається на початку або під час змін, вони відбуваються постійно і не мають обмежень у просторово-часовому вимірі. Трансформація визначає новий вимір світу, а не підкоряється канонам. У стабільному традиційному суспільстві зміни мають передбачувані результати. У нетрадиційному суспільстві, що трансформується, немає сталих зв'язків між елементами, тому наслідки змін передбачити практично неможливо, а отже, росте ризик помилок. Тому, трансформація є неминучим явищем.

Відмінною рисою українських трансформаційних процесів від інших економічно розвинутих держав є те, що вони носили революційний характер. У кінці ХХ сторіччя Україна змінила свої напрямки майбутнього соціально-економічного розвитку, стала на шлях радикальних соціально-економічних і політичних змін з урахуванням досвіду й досягнень розвинутих країн світу. Однак у результаті відсутності в нашій державі національної трансформаційної моделі і невдалого запозичення чужих моделей економічного розвитку, зокрема моделі економічних реформ, що відома як «вашигтонський консенсус», на жаль, перехід у нову якість набув руйнівного характеру. Замість прогресивних економічних і науково-технологічних зрушень, побудови соціально орієнтованої демократичної держави, підвищення матеріального добробуту і духовного рівня життя народу, Україна опинилася в глибокому занепаді.

Нові виклики світової економіки в ХХІ столітті поставили Україну перед об'єктивною необхідністю розвитку в умовах глобалізації. Доля України не може не викликати побоювань тому, що вона виявилася неготовою до глобальної конкуренції і глобальної інтеграції. Проблеми соціально-економічного розвитку України в умовах глобалізації пов'язані з тим, що країні доводиться вирішувати питання оптимального включення в глобальну економіку в умовах незавершеної системної соціально-економічної і політичної трансформації. Сказати про те, що Україна знаходиться в перехідному режимі, не є остаточно вірним; перехід не відповідає ні часовому, ні ідеологічному поняттю, тобто досягненню поставленої мети (у даному випадку розвинутої ринкової економіки). Тому при визначенні етапу трансформації, у якому знаходиться Україна на сьогоднішній момент, найчастіше використовують термін постперехідної або посттранзитивної економіки. Дана обставина накладає на антикризове управління свої рамки. Тому сучасне антикризове управління зіштовхується з непосильною задачею реформування кризової ситуації в державі, в якій порушені принципи ідеології. Для того, щоб більш повно розкрити особливості антикризового управління в Україні в трансформаційних умовах необхідно розглянути етапи формування антикризового управління, які ми ідентифікуємо державно-правовими моделями (типами, станами) становлення й розвитку усталених пріоритетів соціально-економічного розвитку.

Формування антикризового менеджменту як антикризового менеджменту створення актуальних пріоритетів соціально-економічного розвитку в Україні починається з того моменту, коли масштабність і глибина кризи соціально-економічного становлення стали непорівнянними з подальшим розвитком економіки. Але перш ніж відбулися позитивні зрушення на користь антикризового управління, пройшло досить багато часу, що більшість підприємств призвело до незворотніх наслідків. Після того, як Україна вступила в перехідний період з новими ідеями, але зі старими звичками, масштаб кризи приймає глобальний характер. Це пов'язано, насамперед, з колосальною різницею командно-адміністративної і ринкової систем формування пріоритетів соціально-економічного

розвитку. Розвиток принципів господарювання при тоталітарній економіці йшов у протизустріч принципам ринкової економіки. Особливим катализатором кризових явищ на той час послужила відсутність нормативної бази, яка б регулювала сформовану неадекватність підприємств на зміни умов господарювання. На сьогоднішній час значимість антикризового управління не залишає ніяких сумнівів, про це свідчать багато фактів: нормативні розробки держави, наявність різних консалтингових компаній, криза менеджерів тощо. Однак існуючий потенціал антикризового управління не використовується в тій мірі, що необхідна, з огляду на складність і неоднозначність ситуації в державі. Природним образом це відбилося на стані економіки в перехідний період і має своє відображення дотепер.

Таким чином, сучасна економіка в цілому нестабільна й знаходиться в стані депресії, спад промислового виробництва має системний характер, глибокі інфляційні процеси протікають поруч з інтенсивним зростанням усіх видів неплатежів, загострилися відносини між підприємствами. Окрім того, при розгляді утвореної ситуації особлива увага приділяється відсутності інноваційної активності підприємств. На багатьох підприємствах, досить тривалий час не впроваджується нова технологія, не проводиться модернізація існуючих технологій, відсутні схеми переробки, слабка автоматизація тощо. Це, в свою чергу, негативно відображається на конкурентноздатності продукції, та ще більш негативно – на виробленні прогресивних тенденцій у формуванні соціально-економічної політики.

Певна річ, списувати існуючі проблеми тільки на перехідний період досить не раціонально. По-перше, перехідний період як такий закінчився, а трансформаційний період не закінчиться по суті, і виправдуватися перехідним режимом не можна. Звичайно, наслідки перехідного режиму настільки вагомими на сьогоднішній час, що їх не можна скидати з рахунків при визначенні кризоутворюючих факторів. А по-друге, останнім часом переважаючими стають кризоутворюючі фактори, надбані Україною останнім часом. У сукупності це дає колосальний ефект і робить економіку України залежною від впливу інших держав, особливо у формуванні пріоритетів соціально-економічного розвитку. Залежність національної економіки та пріоритетів соціально-економічного розвитку від світового господарства має не тільки негативні наслідки, але й позитивні внаслідок збільшення зовнішнього попиту. Однак криза світового господарства свідчить про те, що залежність національної економіки повинна бути раціональною, тобто повинно бути збалансоване співвідношення між внутрішнім ринком і експортом. Позитивним на даний час для України в ситуації кризи світового господарства є, як би парадоксально це не звучало, – нерозвиненість економіки й слабка інтеграція на світові товарний і фінансовий ринки. Окрім того, на тлі погіршення кон'юнктури на світовому ринку й зниження ділової активності в розвинутих країнах, ситуація в державі, що розвивається, – Україна для інвесторів, – буде більш привабливою. Ці обставини є дуже слабкою втіхою для згладжування негативних

факторів, що впливають на економіку України, однак це показує нездозначність кризоутворюючих факторів і як наслідок антикризового управління. За останні роки свого існування в Україні загострилися і без того нелегкі політичні відносини, що суттєво погіршують стан формування пріоритетів соціально-економічного розвитку. На сьогодні стабілізація політичної ситуації і ліквідація її наслідків є першочерговим завданням для антикризового управління на макрорівні. Перераховані обставини формують основи антикризового управління як основи формування оптимальної моделі пріоритетів соціально-економічного розвитку в трансформаційному пост-транзитивному періоді, а також принципи поведінки підприємства в таких умовах, основним з яких є готовність підприємства сприйняття й подолання кризової ситуації. Основною дестабілізуючою причиною формування пріоритетів соціально-економічного розвитку є апобаральність ідеології господарювання, що заснована на невідповідності реальної економічної ситуації і державної політики, що проводиться.

Сучасна парадигма світогосподарського розвитку формується через системне дослідження явищ, процесів і проблем інтернаціоналізації з урахуванням їхньої багатопланової природи. Як масштабний, динамічний і певним чином структурований процес інтернаціоналізації на мікрорівні виявляється в інтенсифікації залучення фірм до міжнародних операцій, а на макрорівні – у розширенні та поглибленні світогосподарських зв'язків завдяки підвищенню міжнародної мобільності факторів і результатів виробництва. З огляду на національну економіку важливо вирізняти внутрішні прояви формування пріоритетів соціально-економічного розвитку, виявлені у інтернаціоналізаційного процесу (імпорт товарів, послуг, капіталів, трудова імміграція) і зовнішні його прояви (експорт товарів, послуг, капіталів, трудова еміграція).

Стан розроблення інтернаціоналізаційної тематики дає змогу проводити теоретичні дослідження процесів формування пріоритетів соціально-економічного розвитку та їх прикладний аналіз на засадах багатоваріантного критичного осмислення теорій і моделей відкритої економіки, міжнародної торгівлі, руху капіталів, прямих зарубіжних інвестицій, транснаціоналізації та інтернаціоналізації в цілому. Зауважимо, що загальний методологічний підхід до формування пріоритетів соціально-економічної політики, розпочатий з оцінки відкритості економік, яка виявляється в системній міжнародній взаємодії ринків товарів, послуг, капіталів і валют, є продуктивним за умови розвиненості відповідних національних ринків. У новому світі проблема «відкритості» в умовах глобалізації постає стосовно країн із перехідними економіками. Плідними у розгляді цієї проблеми видаються, зокрема, дослідження російських та українських науковців, які впевнені в ефективності функціонування саме відкритої економіки. Вони концентрують увагу на проблематиці геоекономічного визначення пріоритетів соціально-економічного розвитку нових незалежних держав, теоретичних і практичних питаннях напрямів, масштабів і темпів досягнення

оптимальної, з погляду національних інтересів, відкритості економіки. Характерним є багатоваріантність у підходах до аналізу відповідних проблем ідентифікації пріоритетів соціально-правових трансформацій стосовно тієї чи іншої країни. Це зумовлено як очевидними факторами (розміри території, населення, природно-ресурсний потенціал), так і відмінностями у стратегіях, масштабах, темпах ринкової трансформації.

Згідно із зарубіжними експертними оцінками, рівень відкритості української економіки є порівняно невисоким. Разом із тим, за деякими кількісними показниками, зокрема співвідношенням обсягів експортно-імпоротної діяльності та ВВП (близько 90%), Україна демонструє достатньо високий рівень відкритості економіки. Проте ця відкритість відбиває не зростаючу конкурентоспроможність українських товарів, а законсервовані структурні диспропорції (непомірну залежність від імпорту енергоносіїв та вимушений експорт низькотехнологічної металургійної продукції, виробництво якої поглинає значну частку «критичного» енергоімпорту), що негативно детермінує визначення пріоритетів соціально-економічного розвитку. За сукупністю кількісних і якісних проявів інтернаціоналізації економіки України набуває вочевидь гіпертрофованих форм, що підтверджується функціонально-структурним аналізом стану й ключових тенденцій зовнішньоекономічної діяльності та широкою інтернаціоналізацією пріоритетів соціально-економічної політики.

Головна проблема розвитку українського товарного експорту – низький потенціал конкурентоспроможності на зовнішніх ринках продукції з високим рівнем доданої вартості, низька технологічність і наукомісткість товарів. Україна має істотні перекося в географічній структурі своїх експортних та імпорتنних зв'язків, що формує автентичні переноси в створенні пріоритетів соціально-економічної політики та практики: надто високий рівень односторонньої імпоротної залежності за окремими статтями критичного імпорту, особливо щодо енергоносіїв із Росії; незначна присутність на ринках багатьох країн, що розвиваються, які могли б бути важливими споживачами продукції та послуг українських підприємств і фірм.

Наявність невідповідності між імпортними потребами країни та її експортним потенціалом постійно продукує проблему торговельного дисбалансу як загалом, так і з окремими стратегічно важливими партнерами, а також проблеми широкої невідповідності імпортно-експортних пріоритетів соціально-економічного становлення країни. Це, в свою чергу, репродукує проблему зростаючої зовнішньої заборгованості як зростаючої зовнішньої залежності при визначенні пріоритетів соціально-економічного розвитку.

Щодо обсягів і структури іноземного інвестування, то важливою є проблема забезпечення не тільки ефективних кількісних пропозицій, а й насамперед якісних, що продукує домінують кількісних векторів формування пріоритетів соціально-економічного розвитку, а не якісних. Саме на якість іноземних інвестицій, а також на якість і конкурентоспроможність товарів, вироблених завдяки реалізації цих

проектів, слід звернути особливу увагу. За наявності (до останнього часу) численних державних і недержавних інститутів майже повністю відсутній моніторинг реальної ефективності іноземних інвестицій, особливо портфельних. Не тільки абсолютно незначними, а й вкрай непродуктивними є наші інвестиції за кордоном. Водночас свого вирішення у практичному плані вимагає проблема втечі капіталу з України. Така ситуація також морально погіршує формування стійкої бази пріоритетів соціально-економічного розвитку.

Принципово важливими є проблема зовнішньої заборгованості і проблема відсутності дійового національного і міжнародного регулювання інтелектуального обміну, системи захисту українських працівників-мігрантів поглиблює проблему «відтоку мізків», знецінення «людського капіталу» нації.

З огляду на регулювання зовнішньоекономічної діяльності очевидною є невідповідність масштабів, темпів і логіки лібералізації структурним пріоритетам соціально-економічного розвитку. Сучасні наукові дослідження і трансформаційна практика доводять, що лібералізація економіки як фундаментальний компонент ринкової трансформації може мати значні негативні наслідки і навіть створювати загрозу для економічної безпеки країни, якщо в її «технології» порушуються певні обов'язкові принципи.

Висновки. Таким чином, на сьогоднішній день, для кожної країни важливими є не тільки пріоритетні геополітичні орієнтири розвитку соціально-економічної політики, заснованої на дво- і багатосторонніх міжнародних взаємовідносинах, але й орієнтири загальноцивілізаційні, тісно взаємопов'язані з глобальними детермінантами успіху національних економік – інтелектуалізацією із здатністю до постійних інновацій, соціалізацією з пріоритетом якомога повнішого самовиразу особистості, екологізацією виробництв і се-

редовища життєдіяльності. Усі національні економії є перехідними з огляду на формування контурів майбутньої світогосподарської структури, а отож це стосується й до характеристики пріоритетів соціально-економічного становлення та розвитку. Важливо також брати до уваги, що зовнішнє середовище дедалі сильніше впливає на формування ефективних економік та методик створення пріоритетів соціально-економічного розвитку, особливо в умовах глобалізації. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г. та ін.** Глобальні трансформації і стратегії зовнішнього розвитку / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко // За ред. О. Г. Білоруса. – К.: ВІГЮЛ. – 2008.
- 2. Губський Б. В.** Інвестиційні процеси в глобальному середовищі / Б. В. Губський // К.: Наукова думка. – 2010.
- 3. Зернецька О. В.** Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини / О. В. Зернецька // – К.: Освіта. – 2009.
- 4.** Економіка зарубіжних країн / За ред. А. С. Філіпенка. – К.: Либідь. – 1998.
- 5. Мартин Г. -П., Шуманн Х.** Западная глобализация: атака на процветание и демократию / Г. -П. Мартин, Х. Шуманн // Пер. с нем. – М.: Издательский Дом «АЛЬПИНА». – 2008.
- 6. Пахомов Ю. И. Кримський С. Б., Павленко Ю. В.** Пути и перспективы современной цивилизации / Ю. И. Пахомов, С. Б. Кримський, Ю. В. Павленко // К.: «Международный деловой центр». – 2009.
- 7. Пахомов Ю. М., Лук'яненко Д. Г., Губський Б. В.** Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі // Ю. М. Пахомов, Д. Г. Лук'яненко, Б. В. Губський // К.: Україна. – 2010.
- 8.** Світова економіка / А. С. Філіпенко, О. І. Рогач, О. І. Шнирков та ін. – К.: Либідь. – 2007.